

הכנסת

מרכז המחקר והמידע

הכשרת בעלי מקצועות הבריאות והרווחה בתחום ההתמכרויות

מוגש לוועדה המיוחדת למאבק בנגעי הסמים
והאלכוהול

כ"ו אדר א' תשע"ו

6 במרס 2016

כתיבה: נטע משה

אישור: שלי לוי, ראשת צוות

הכנסת, מרכז המחקר והמידע

קריית בן-גוריון, ירושלים 91950

טל': 02 - 6408240/1

פקס: 02 - 6496103

www.knesset.gov.il/mmm

תוכן העניינים

<u>1</u>	<u>מבוא</u>
<u>2</u>	<u>1. רקע - הכשרה בנושא ההתמכרויות</u>
<u>4</u>	<u>2. הכשרה של רופאים ושל אחיות</u>
<u>5</u>	<u>2.1. הכשרות במהלך לימודי התואר וקבלת רישיון לעסוק ברפואה ובסיעוד</u>
<u>6</u>	<u>2.2. הכשרות במהלך לימודי ההתמחות ברפואה</u>
<u>7</u>	<u>2.3. התמחות בפסיכיאטריה</u>
<u>9</u>	<u>2.4. לימודי המשך והכשרות לרופאים במהלך שגרת העבודה</u>
<u>11</u>	<u>3. הכשרות לעובדים סוציאליים</u>
<u>12</u>	<u>3.1. לימודי תואר ראשון</u>
<u>12</u>	<u>3.2. הכשרות והדרכות לעובדים סוציאליים המטפלים בהתמכרויות</u>
<u>15</u>	<u>4. קרימינולוגים קליניים ופסיכולוגים</u>
<u>16</u>	<u>5. נקודות לדיון</u>
<u>18</u>	<u>נספח</u>
<u>18</u>	<u>קורסים והכשרות למטפלים בהתמכרויות, בית הספר המרכזי להכשרת עובדי רווחה, 2010-2015</u>
<u>19</u>	<u>קורסים והכשרות למטפלים בהתמכרויות, המחלקה לטיפול בהתמכרויות, משרד הבריאות, 2015</u>
<u>20</u>	<u>רשימת מקורות</u>

מסמך זה נכתב לבקשת חברת הכנסת תמר זנדברג, יו"ר הוועדה המיוחדת של הכנסת למאבק בנגעי הסמים והאלכוהול, והוא עוסק בהכשרת בעלי מקצועות הבריאות והרווחה בתחום ההתמכרויות.

מבוא

שימוש בחומרים פסיכואקטיביים, ובהם סמים, אלכוהול ותרופות, עלול להוביל לתלות ולהשפעות בריאותיות, גופניות, נפשיות, וחברתיות שונות, למשתמש ולסובבים אותו. לפי משרד הבריאות, חומרת הפרעת השימוש בחומר נעה על רצף מ'שימוש מזיק' ועד 'התמכרות' והסיווג על רצף זה, הנעשה על ידי רופא, הוא המכתיב את הצורך הטיפולי ואת משך הטיפול. שימוש מזיק בסמים או התמכרות להם מוביל לסיכון מוגבר למוות ולתחלואה גופנית ו/או נפשית; לסיכון מוגבר להדבקות ולהפצת מחלות זיהומיות; לעבריינות ועיסוק בזנות לצורך מימון הסם; ולתפקוד משפחתי וחברתי לקוי. 'שימוש מזיק' או 'שימוש לרעה' מוגדר על-ידי משרד הבריאות כדפוס שימוש הגורם נזק לבריאות, בין אם גופני (כגון הדבקות בצהבת כתולדה מהזרקת סמים) ובין אם נפשי (כגון דכאון). 'התמכרות' או 'תלות' בחומר פסיכואקטיבי מוגדרת על-ידי משרד הבריאות כ"מחלה כרונית...כתוצאה משימוש בחומרים פסיכואקטיביים שונים. המחלה היא בעלת מאפיינים הילקחותיים חוזרים ונשנים עם היבטים ביו-פסיכו-סוציאליים".¹ שימוש מזיק והתמכרות יכולים להיות לסוגים שונים של חומרים, ובהם סמים, תרופות ואלכוהול.²

הטיפול במכורים מתבצע בעיקרו על ידי משרד הבריאות, שאמון על הטיפול הרפואי במכורים ועל הליך הגמילה הפיזי, ועל ידי משרד הרווחה והשירותים החברתיים האמון על הטיפול הפסיכוסוציאלי במכורים.³ משרדים אלו מפעילים ומפקחים על שורה של מוסדות לטיפול במכורים, חלקם מוסדות ציבוריים וחלקם פרטיים, ובהם מוסדות לטיפול רפואי, טיפול משולב רפואי-סוציאלי וטיפול סוציאלי.⁴

לצד מסגרות הטיפול הייעודיות לטיפול במכורים, מכורים צורכים ומקבלים שירותי בריאות ורווחה גם במסגרת השירותים הארציים והכלליים העומדים לרשות כלל אזרחי ותושבי המדינה. משמעות הדבר היא שבעלי מקצוע ממגוון תחומי הבריאות והרווחה, וממגוון התמחויות, יכולים להידרש במהלך שגרת עבודתם לטיפול במכורים. החל מפסיכיאטרים, פסיכולוגים, עובדים סוציאליים וקרימינולוגים קליניים, שלהם חלק מכריע בטיפול במכורים, דרך רופאי משפחה, רופאי ילדים, רופאי רפואת כאב, אחיות ואחים, רופאים מרדמים ונוירולוגים, וכלה במרפאים בעיסוק, גניקולוגים, תזונאים, פיזיותרפיסטים, רופאי שיניים, וכל מקצוע רפואי ופרה-רפואי אחר. ואולם, למכורים לחומרים פסיכואקטיביים עשויים להיות מאפיינים ייחודיים בשל התמכרותם והרקע הרפואי הנלווה לכך, המשליכים על היכולת לאבחן את בעייתם הרפואית, על הטיפול בהם, על התרופות שניתן לספק להם וכן על הליווי והמעקב הרפואי שיש להעמיד לרשותם.

מסמך זה מבקש לבחון האם קיימות הכשרות לבעלי מקצועות הבריאות והרווחה בתחום ההתמכרויות, ואם כן אילו הכשרות. הכשרות לטיפול בהתמכרויות לעוסקים במקצועות הבריאות והרווחה ניתן לשלב בשלבים שונים ויש לתת את הדעת על התאמת התכנים לא רק למקצועות השונים, אלא גם לשלבים

¹ מירי כהן, מנהלת תחום בכיר שירותי הצלה ועזרה ראשונה במשרד הבריאות, מכתב, 21 באוקטובר 2015.

² להרחבה ראו ד"ר מרכז המחקר והמידע של הכנסת, הטיפול הרפואי בהתמכרויות לסמים בישראל, כתיבה: ד"ר עדי ענבר, 8 בנובמבר 2015.

³ להרחבה ראו מרכז המחקר והמידע של הכנסת, סמים ואלכוהול בישראל: נתוני רקע, חקיקה, ופעילות גופי מדינה, כתיבה: ד"ר עדי ענבר, 17 ביוני 2015.

⁴ מוסדות למתן טיפול רפואי בלבד, מוסדות משולבים למתן טיפול רפואי וסוציאלי משולב, מוסדות גמילה באשפוז, מרכזי גמילה אמבולטוריים רפואיים ומשולבים, יחידות לטיפול בהתמכרויות למבוגרים ולבני נוער במסגרת השירות לטיפול בהתמכרויות של משרד הרווחה. להרחבה ראו ד"ר עדי ענבר, סמים ואלכוהול בישראל: נתוני רקע, חקיקה, ופעילות גופי מדינה, 17 ביוני 2015.

השונים החל מבמהלך לימודי התואר, הכוללים לימודים עיוניים ולימודים מעשיים, בבחינות הרישוי, במהלך לימודי ההתמחות ובבחינות ההתמחות וכן במהלך שגרת העבודה במסגרת לימודי המשך וקורסי ריענון ועידכון. כמו כן קיימים הבדלים בין רופאים ומטפלים שמטפלים במכורים רק באופן מזדמן לבין כאלו שעיקר שגרת עבודתם היא בטיפול במכורים. ברקע כל השאלות והסוגיות הללו גם קיימת ההבחנה בין תכנים שהם תכני חובה לבין תכני רשות ומידת זמינותם, וכמובן שנשאלת שאלת הפיקוח ומעורבות משרדי הממשלה הרלוונטיים בקביעת תכני ההכשרות, מימונם ועדכונם.

מסמך זה הוא מצע ראשוני שנועד למפות את הסוגיות המרכזיות בנושא ההכשרה לטיפול בהתמכרויות, את הגורמים הפועלים בתחום ואת הבעיות העיקריות שהעלו בפנינו הגורמים השונים עמם שוחחנו במהלך כתיבת מסמך זה. בפרקים להלן יוצגו ההכשרות והתכנים הקיימים עבור בעלי מקצועות הבריאות והרווחה המרכזיים בחלוקה על פי המשרד המפקח: הכשרות לרופאים ובהם פסיכיאטרים, ולאחיות שבאחריות משרד הבריאות וכן הכשרות לעובדים סוציאליים שבאחריות משרד הרווחה והשירותים החברתיים. בנוסף, תוצג התייחסות קצרה למקצועות פסיכולוגיה וקרימינולוגיה קלינית. בכל פרק תיסקר ההכשרה הקיימת לעובדים בתחום זה והקשיים והחוסרים שהועלו ביחס להכשרות הנדרשות, כמו גם התייחסותה של הרשות הלאומית למלחמה בסמים ובאלכוהול מכוח תפקידה כגוף המתכלל בנושא. בסוף המסמך תוצגנה נקודות לדיון.

במסגרת כתיבת המסמך פנה מרכז המחקר והמידע של הכנסת לגורמים שונים ובהם: משרד הבריאות, משרד הרווחה והשירותים החברתיים, הרשות למלחמה בסמים ובאלכוהול, איגודים ואגודות מקצועיים של רופאים ומטפלים, וכן חוקרים ומומחים שעוסקים בתחום. יש לציין כי הגורמים האמונים על קביעת תוכנית הלימודים במוסדות להשכלה גבוהה הם מוסדות הלימוד עצמם, בעוד שהמועצה להשכלה גבוהה (המל"ג) מופקדת על אישור תוכנית לימודים לפני פתיחת מוסד לימוד חדש או תוכנית חדשה בלבד. אם יש שינויים והתפתחויות בתחומים השונים, מוסדות הלימוד הם האמונים על התאמת התכנים לשינויים ולצרכים החדשים.⁵ במסמך זה נציג בקצרה את עמדות הגורמים השונים לצורך בהכללת תחום ההתמכרויות בלימודים לקראת התארים השונים, ונתמקד בעיקר בהכשרה הניתנת בשלבים שלאחר קבלת התואר האקדמי.

1. רקע - הכשרה בנושא ההתמכרויות

מחקרים שבוצעו בעולם ובחנו את ההשפעה של לימודים בתחום ההתמכרויות בבתי הספר לרפואה ובמהלך ההתמחות על הצלחת הטיפול ותפיסות הרופאים העלו כי רופאים שקיבלו בתחילת דרכם הכשרה בנושאי התמכרויות פיתחו עמדות פחות שליליות כלפי מכורים, הטיבו לזהות את ההתמכרויות ולטפל בהן בשלביהן הראשונים והיו אופטימיים יותר באשר להצלחת הטיפול.⁶ תוצאות דומות נמצאו גם במחקר שנערך בישראל ופורסם בשנת 2013. המחקר בחן עמדות של רופאים מומחים מתחומי הפסיכיאטריה, רפואת משפחה, רופאי ילדים ורפואה פנימית כלפי התמכרות לסמים והטיפול במכורים,⁷ וממנו עלה כי

⁵ מיכל נוימן, סמנכ"ל לעניינים אקדמיים ומזכיר מל"ג, המועצה להשכלה גבוהה, שיחת טלפון, 6 במרס 2016.
⁶ Brewster, J.M., Single, E., Ashley, M.J., Chow, Y.C., Skinner, H.A., and Rankin, J.G. Preventing alcohol problems: Survey of Canadian medical schools. CMAJ: Canadian Medical Association journal = journal de l'Association Medicale Canadienne. 1990; 143: 1076–1082; May, J.A., Wartier, D.C., and Pagel, P.S. Attitudes of anesthesiologists about addiction and its treatment: A survey of Illinois and Wisconsin members of the American Society of Anesthesiologists. Journal of Clinical Anesthesia. 2002; 14: 284–289
⁷ Lev-Ran, S., Adler, L., Nitzan, U., & Fennig, S. (2013). Attitudes towards nicotine, alcohol and drug dependence among physicians in Israel. Journal of substance abuse treatment, 44(1), 84-89.

רופאים בעלי ידע תיאורטי בנושא הציגו עמדות פחות שיפוטיות כלפי מכורים ורופאים מנוסים וותיקים יותר הפגינו יותר אופטימיות כלפי הצלחת הטיפול במכורים. המחקר הראה עוד שהרופאים היו בעלי דעות קדומות כלפי השפעות השימוש בחומרים פסיכואקטיביים והטיפוליים שקיימים, אשר לא עלו בקנה אחד עם הידע המדעי הנוכחי התחום. מחברי המחקר סיכמו כי "טיפול רפואי של מכורים צריך להיות לא מפלה, וצריך להיתפס כחלק מהרפואה הכללית. התאמה של תוכניות לימוד רפואיות בישראל והתאמה של הנחיות אקדמיות חינוכיות כלפי לימוד התמכרויות הוא צעד חשוב בשינוי עמדות של רופאים. זה צפוי להגדיל הן את תחושת היכולת והסיפוק של רופאים והן את הטיפול שיקבלו מטופלים שהם מכורים."⁸

אחת השאלות המרכזיות באשר להכשרת בעלי מקצועות בריאות בתחום ההתמכרויות, היא האם יש ליצור התמחות מיוחדת בתחום זה? גורמי המקצוע השונים עימם שוחחנו לצורך כתיבת המסמך סבורים כי יצירה של תחום נפרד לרפואת התמכרויות והקמה של מרכזים ללימוד רפואת התמכרויות תתרום למערכת בכמה רמות – ראשית, בהכשרת כוח אדם רפואי ומיומן לתחום שעיסוקו המרכזי הוא בטיפול במכורים; שנית, יצירת מרכז אקדמי מחקרי שיהווה אבן שואבת להנחלת וצבירת הידע בתחום זה; שלישית, חשיפה שיטתית של צוותים רפואיים ומטפלים שלא עוסקים ביום יום בטיפול במכורים לתכנים רלוונטיים; רביעית, העמקת ההיכרות של סטודנטים ומתמחים עם התחום ההתמכרויות.⁹ כפי שנראה בהמשך המסמך, בישראל לא קיימת התמחות לרופאים בתחום ההתמכרויות, לא לפסיכיאטריים ולא לרופאים מתחומים אחרים. לעומת זאת, במספר מדינות כדוגמת ארצות הברית,¹⁰ קנדה, אוסטרליה,¹¹ ניו זילנד,¹² הולנד ונורבגיה,¹³ יש התמחויות ברפואת התמכרויות לפסיכיאטריים, לרופאים כללים או לימודי תואר שני ברפואת התמכרויות.

עמדת הרשות הלאומית למלחמה בסמים ובאלכוהול היא כי יש לכלול בכל תוכניות הלימודים הרלוונטיות במוסדות להשכלה גבוהה (רפואה, סיעוד, עבודה סוציאליות, פסיכולוגיה, קרימינולוגיה קלינית, תרפיסטים בתחום האומנות וכדומה), הכשרות בנושא סמים ואלכוהול, ובמקצועות בהם יש לימודים קליניים יש לשלב גם כלימודים מעשיים. בנוסף, לדעת הרשות יש לקבוע מינימום מחייב של שעות לימוד ותכנים. פיתוח התכנים יעשה בשיתוף הרשות ובשנים הראשונות לפעילות התוכניות ימומנו בחלקן על ידה ולאחר מכן מוסדות הלימוד הם שיממנו הפעלת תוכניות אלה באופן עצמאי. על פי תשובת הרשות

⁸ "Physicians' attitudes towards addictions have a significant role in the care clients with addictions are receiving. Health care of addictions should be non-discriminatory and should be perceived as part of mainstream medicine. Adjusting medical education programs in Israel to devote educational provisions towards teaching addictions is an important step in changing physicians' attitudes. This will increase both physicians' feelings of competence and satisfaction as well as the treatment clients with addictions can receive." At: Lev-Ran, S., Adler, L., Nitzan, U., & Fennig, S. (2013). Attitudes towards nicotine, alcohol and drug dependence among physicians in Israel. *Journal of substance abuse treatment*, 44(1), 84-89.

⁹ ד"ר זיו כרמל, פסיכיאטר, מנהל היחידה ליעוץ פסיכיאטרי בבית חולים מאיר, ומרצה בבית הספר לרפואה בתל-אביב, שיחת טלפון, 1 במרס 2016; פרופ' חיים בלמקר, יו"ר איגוד הפסיכיאטריה בישראל, שיחת טלפון, 14 בפברואר 2016; ד"ר שאולי לב-רן, מנהל המרפאה לרפואת התמכרויות, המערך הפסיכיאטרי, במרכז הרפואי שיבא תל-השומר, שיחת טלפון 17 בפברואר 2016.

¹⁰ American Psychiatric Association, Addiction Psychiatry, date retrieved: 1st March 2016. Addiction Psychiatry Programs, Academic Year 2015-2016, United States.

¹¹ the Royal Australasian College of Physicians, The Chapter of Addiction Medicine (AChAM), date retrieved: 1st March 2016.

¹² The Royal Australian & New Zealand College of Psychiatrists, Faculty of Addiction Psychiatry, date retrieved: 1st March 2016.

¹³ J Klimas, Training in addiction medicine should be standardised and scaled up 2015: 35: h4027 BMJ .

הלאומית למלחמה בסמים ובאלכוהול, אגף פיתוח משאבי אנוש ברשות פיתח וקידם הכשרות ממוקדות מסוגים שונים, שמועברות במסגרות שונות במספר מחזורים לאורך השנה.¹⁴

אחת הסוגיות המרכזיות בדיון על הכשרת בעלי מקצועות הבריאות והרווחה בתחום ההתמכרויות קשורה לגישה הטיפולית המכתיבה את מדיניות הטיפול בהתמכרויות. ניתן לחלק את הגישות לטיפול במכורים ל"אסכולת מזעור הנזק (harm reduction/minimization)" ו"אסכולת השיקום המלא (complete abstinence)". טיפול בגישת השיקום המלא נעשה מתוך כוונה להגיע להינזרות כמעט מלאה משימוש בחומר הפסיכואקטיבי, כלומר לגמילה פיזית מלאה. מוסדות רפואיים שפועלים ברוח גישה זו יציבו להם למטרה להגיע לגמילה מלאה, ומוסדות פסיכוסוציאליים לעתים ידרשו גמילה מלאה כתנאי סף בכדי לקבל אדם לשירותי רווחה ושיקום אחרים, או לחילופין ידרשו ניסיון לגמילה פיזית קודמת בטרם קבלה לתוכניות גמילה. גישת מזעור הנזק מנגד גורסת כי מיגור מוחלט של שימוש בחומרים פסיכואקטיביים אינו אפשרי, לא ברמה הפרטנית ולא ברמה החברתית,¹⁵ ולכן יש לחשוב כיצד ניתן לצמצם את הנזק עד כמה שאפשר ולאפשר למכור לנהל אורח חיים תקין עד כמה שאפשר. גישת מזעור הנזק רואה במכור חולה בעל צרכים בריאותיים שונים שיש להתייחס אליו ככזה, ולהציע לו טיפול אך לא להתנהל מולו באופן פטרנליסטי ולחייבו להמשיך בטיפול בניגוד רצונו.¹⁶ הכלים והתפיסות הטיפוליות בכל אחת מהגישות שונים לחלוטין, וכפועל יוצא מכך גם ההכשרות שתיתנה לאנשי מקצוע שונות. ד"ר שבתאי לויט, מטפל ומרצה להתמכרויות, מי שניהל בעבר מרכזי מתדון ואת פרויקט החלפת המזרקים, סבור שבישראל היום מערכות החינוך, הרפואה הרווחה ממשיכות לדבוק באסכולת השיקום המלא, ואילו ההכשרות באסכולת צמצום הנזק נדחקו הצידה כלשונו. לדבריו, בשל מציאות זו אנו משלמים מחיר כבד, ואם היינו פועלים על-פי האסכולה של צמצום הנזק ככל הנראה ניתן היה להגיע ליותר אנשים וניתן היה לסייע בצורה טובה יותר.¹⁷ אין בכוונתנו להכריע בדיון בין שתי אסכולות אלה, אולם נראה כי שאלה זו היא אחת השאלות המרכזיות במסגרת הדיון על אופי ההכשרות שיש להעניק לבעלי מקצועות הבריאות והרווחה השונים בתחום ההתמכרויות.

2. הכשרה של רופאים ושל אחיות

לימודי הרפואה בישראל נמשכים שבע שנים, והם כוללים שלוש שנים של לימודים קדם-קליניים, כלומר לימודים עיוניים, וכן שלוש שנים של לימודים קליניים במחלקות בתי החולים האוניברסיטאיים, במסגרתם הסטודנטים מבצעים סבבים באורכים משתנים בין מחלקות שונות. בשנה השביעית מתקיים סטאז', בהשגחת רופא מורשה במוסד רפואי שאושר לצורך כך. בתום השנה השביעית, לאחר השלמות כל

¹⁴ סוגי ההכשרות שפיתחה הרשות הלאומית למלחמה בסמים ובאלכוהול: 1. קורסים והכשרות בנושאי סמים ואלכוהול כחלק מלימודי תארים אקדמיים במוסדות להשכלה גבוהה, לתארים ראשון שני ולימודי חוץ. 2. הכשרות בסיסיות לתפקיד עובד סמים. 3. הכשרות להקניית מיומנויות – קורסי המשך לבוגרי ההכשרות הבסיסיות לשקם התמקצעות. 4. הכשרות לטיפול במכורים נקיים, בעלות אוריינטציה שיקומית. 5. הכשרות לצוותים מקצועיים – צוותי רפואה, חינוך וצוות טיפול פסיכוסוציאליים. 6. הכשרות אוריינטציה להקניית ידע בסיסי, יכולות זיהוי, איתור והפניה לגורמי טיפול. גבי נטע שניידלדר, ראש אגף פיתוח משאבי אנוש, הרשות הלאומית למלחמה בסמים ובאלכוהול, הכשרות בתחום מקצועות הבריאות והטיפול בהתמכרויות, מענה לפניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, דוא"ל, 1 במרס 2016.

¹⁵ מסמך עמדה מטעם האגודה לקרימינולוגים קליניים בישראל, לעניין נושא הטיפול בהתמכרויות ותוכניות הכשרה למטפלי, דוא"ל, 23 בפברואר 2016.

¹⁶ דניאל שם טוב, שבתי לויט, חיים מהל, אנטולי מרגוליס, אבי לוי, אלכס בלבנטל, "להזריק נקי או להפסיק? – הניסיון הבינלאומי והישראלי להחלפת מזרקים בקרב צורכי סמים בהזרקה", הרפואה, עיתון ההסתדרות הרפואית בישראל, יולי 2008.

¹⁷ ד"ר שבתאי לויט, מטפל ומרצה להתמכרויות, ניהל בעבר מרכזי מתדון ואת פרויקט החלפת המזרקים, שיחת טלפון, 24 בפברואר 2016.

החובות בהצלחה – ובכללן עמידה בבחינות הארציות, כתיבת עבודת גמר והשלמה הסטאז' – הסטודנטים זכאים לתואר MD (דוקטור לרפואה).¹⁸ רופאים אלו זכאים לרשיון לעסוק ברפואה כללית בישראל.

לימודי הסיעוד בישראל נלמדים במסגרות אקדמיות בהן רוכשים הסטודנטים השכלה עיונית במדעי יסוד ומדעי סיעוד, לצד הכשרה קלינית.¹⁹ בוגרי תוכניות לימודים בסיעוד אשר עמדו בכל דרישות תוכנית בלימודים המחייבת, זכאים לגשת לבחינות רישום ממשלתית בסיעוד. על פי תקנות בריאות העם (צוות סיעוד במרפאות) תשמ"א-1981 (עוסקים בסיעוד בבתי-חולים) תשמ"ט 1988, לא יעסוק בסיעוד אלא אם הוא מורשה לעשות כן. עמידה בהצלחה בבחינת הרישוי מהווה תנאי הכרחי לרישום בפנקס האחים והאחיות בישראל.²⁰

סעיפי הפרק להלן יציגו את ההכשרות הקיימות היום לרופאים בשלבים השונים כמתואר לעיל- במהלך לימודי הרפואה, במהלך לימודי ההתמחות, בלימודי התמחות הפסיכיאטריה, כלימודי המשך במהלך שגרת העבודה.

2.1. הכשרות במהלך לימודי התואר וקבלת רישיון לעסוק ברפואה ובסיעוד

בישראל יש 34,231 רופאים, מהם 24,638 עד גיל 65 (נכון לסוף שנת 2014). בכל שנה מקבלים מאות רופאים רישיונות חדשים לעיסוק ברפואה, בשנת 2014 הונפקו 1,184 רישיונות חדשים לעוסקים ברפואה, 45% הוענקו לבוגרי בתי הספר לרפואה בארץ, והיתר לבוגרי לימודי רפואה בחו"ל.²¹

משרד הבריאות לא ידע להשיב אילו תכני חובה בנושא הטיפול בהתמכרויות קיימים כיום בלימודי הרפואה במוסדות להשכלה גבוהה בישראל, ומהם תכני החובה עליהם נבחנים הרופאים בבחינות ההסכמה. על פי תשובת המשרד, תכנים אלו נקבעים על ידי ההסתדרות הרפואית לישראל והמוסדות להשכלה גבוהה שבהם פועלים בתי ספר לרפואה, והמחלקה לטיפול בהתמכרויות במשרד הבריאות "אינה הגורם המכריע בקביעת תכנים בטיפול בהתמכרויות במסגרת הלימודים האקדמיים".²² עם זאת, ציין המשרד כי יחד עם הרשות הלאומית למלחמה בסמים ואלכוהול, מנסה משרד הבריאות מזה כמה שנים "לעודד הכנסת נושאים אלו למסלולי לימוד קיימים או חדשים בתחום מקצועות הבריאות".²³

הרשות הלאומית למלחמה בסמים ובאלכוהול מסרה בתשובה לפניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת כי לראייתה יש להכניס את נושא "הסמים והאלכוהול" ללימודי שנה ב' או ג' בתכנית הלימודים ברפואה, בהיקף של כ- 6-10 שעות אקדמיות. לדברי הרשות, יש לכלול זאת בכל בתי הספר לרפואה בארץ, ולצורך כך לקבוע מינימום מחייב של נושאים והיקף שעות ללימודם.²⁴ כמו כן סבורה הרשות כי יש לחייב לימוד נושא זה גם בשנה ד' לתואר, במסגרת הלימודים הקליניים, בהתאמה לתחומים שבהם מבוצעים כיום סבבים – פסיכיאטריה, פנימית, משפחה, ילדים, רפואה דחופה, נירולוגיה, גינקולוגיה ורפואת כאב. גם בבחינות ההסכמה מציעה הרשות לכלול בכל מחזור לימודים לפחות שתי שאלות בנושא סמים ואלכוהול. לדעת הרשות הפיקוח צריך להיות באחריות חוגי הלימוד באוניברסיטאות בהן נלמד בתואר, עם מעורבות

¹⁸ להרחבה ראו מרכז המחקר והמידע של הכנסת, [רופאים בעלי תעודת מומחה](#), כתיבה: שלי לוי, 22 בפברואר 2010.

¹⁹ משרד הבריאות, [תוכנית הלימודים לתור אחות/מוסמדת](#), תאריך כניסה: 6 במרס 2106.

²⁰ משרד הבריאות, [הליך רישום בפנקס האחים והאחיות וקבלת תעודת רישוי](#), תאריך כניסה: 6 במרס 2106.

²¹ משרד הבריאות, [כוח אדם במקצועות הבריאות 2014](#), רופאים, דצמבר 2015, ע' 17.

²² משרד הבריאות, הכשרה לבעלי מקצועות הבריאות בתחום ההתמכרויות, תשובה לפנייה מרכז המחקר והמידע של הכנסת, התקבלה ב-24 בפברואר 2016.

²³ שם.

²⁴ גבי נטע שניידלדר, ראש אגף פיתוח משאבי אנוש, הרשות הלאומית למלחמה בסמים ובאלכוהול, הכשרות בתחום מקצועות הבריאות והטיפול בהתמכרויות, מענה לפניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, דוא"ל, 1 במרס 2016.

של המשרדים הרלוונטיים והאגף לפיתוח משאבי אנוש ברשות. באשר למימון, ברשות למלחמה בסמים ובאלכוהול מציינים כי לאחר תקופת הסתגלות ראשונית של כשנה עד שנתיים, בה הרשות תסייע במימון ופיתוח קורסים בנושאי ההתמכרויות לכל חוג על פי צרכיו, על מוסדות הלימוד להיערך להמשך הפעלה ותקצוב עצמאיים של הקורסים ללא תלות ברשות.²⁵

באשר לתלמידי סיעוד, בישראל יש 60,908 אחיות ואחים, מהם 47,821 עד גיל 65. בשנת 2014 ניתנו 1,974 רישיונות חדשים במקצועות הסיעוד (סוף שנת 2014).²⁶

הרשות למלחמה ואלכוהול ציינה כי נושא סמים ואלכוהול נלמד כחלק מתוכנית לימודי תואר ראשון לסיעוד, וכחלק מהכשרה של אחות חדר מיון.²⁷ ממשרד הבריאות נמסר כי במהלך שנת 2015 במסגרת לימודי תואר ראשון לסיעוד והסבת אקדמיים לתואר סיעוד התקיימו בבתי הספר לסיעוד 6 הרצאות מטעם המחלקה לטיפול בהתמכרויות במשרד הבריאות. על פי הנתונים שנמסרו, בהרצאות השתתפו כ- 130 סטודנטים לסיעוד בבתי הספר לסיעוד בבית החולים הדסה עין כרם, בית החולים קפלן ובית החולים אסף הרופא.²⁸ יש לציין כי על פי המופיע באתר משרד הבריאות, יש בישראל כ-30 חוגים ובתי ספר לסיעוד.²⁹

2.2. הכשרות במהלך לימודי ההתמחות ברפואה

רופא בעל רשיון לעסוק ברפואה כללית יכול להמשיך את הכשרתו, להתמחות במקצוע בסיס מסוים או בתחום רפואי מסוים ולקבל תעודת רופא מומחה, מתוך רשימה מאושרת של מקצועות. ההתמחות ברפואה מוסדרת בישראל בתקנות הרופאים אישור תואר מומחה ובחינות, התשל"ג-1973, שהותקנו מכוח סעיף 17 לפקודת הרופאים. המועצה המדעית היא הזרוע המדעית של ההסתדרות הרפואית המופקדת על-פי פקודת הרופאים על התכנון, הביצוע והפיקוח על מערכת ההתמחות של רופאים בישראל ועוסקת בלימודי המשך ברפואה בישראל. ההתמחות נעשית בהיקף של משרה מלאה, בשכר ובעבודה רצופה, במוסד המוכר בידי המועצה המדעית של ההסתדרות הרפואית.

בישראל קיימים כיום 30 מקצועות בסיס להתמחות ברפואה, שלכל אחד מהם מסלול ייעודי וסילבוס מובנה. לשם קבלת התואר רופא מומחה במקצוע בסיס על הרופא לעמוד בבחינות במקצוע הבסיס בו התמחה, הכוללות שני שלבים: בשלב א' נערכת בחינה בכתב, לאחר השלמת כמחצית מתקופת ההתמחות; בשלב ב' נערכת בחינה בעל-פה או בחינה משולבת בעל פה ובכתב. לאחר ההתמחות עומדת בפני הרופאים האפשרות להתמחות באחד מ-26 "מקצועות-על", שגם להם סילבוס מובנה ובחינות הסמכה. כאמור, בישראל לא קיימת התמחות בתחום ההתמכרויות.

מבדיקה של הסילבוסים של ההתמחויות הבאות, המופיעים באתר ההסתדרות הרפואית, עולה כי אין התייחסות נפרדת לנושא סמים ואלכוהול והתמכרות: התמחות ברפואה לשיכור כאב, נפרולוגיה, רפואת משפחה, רפואה דחופה, רפואת ילדים, יילוד וגניקולוגיה והרדמה.³⁰ בכל הסילבוסים הללו לא מצאנו קיומו של פרק ייעודי, פירוט של ידע או מיומנויות נדרשות לטיפול במכורים או חובת התנסות קלינית

²⁵ שם.

²⁶ משרד הבריאות, [כוח אדם במקצועות הבריאות 2014](#), מקצועות הסיעוד, דצמבר 2015, ע' 133.

²⁷ גבי נטע שניידלדר, ראש אגף פיתוח משאבי אנוש, הרשות הלאומית למלחמה בסמים ובאלכוהול, הכשרות בתחום מקצועות הבריאות והטיפול בהתמכרויות, מענה לפניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, דוא"ל, 1 במרס 2016.

²⁸ משרד הבריאות, הכשרה לבעלי מקצועות הבריאות בתחום ההתמכרויות, תשובה לפנייה מרכז המחקר והמידע של הכנסת, התקבלה ב-24 בפברואר 2016.

²⁹ משרד הבריאות, [פריסת תוכניות לימוד בסיעוד לשנת 2016](#).

³⁰ אתר המתמחים, ההסתדרות הרפואית, [מקצועות התמחות וסילבוסים](#), תאריך כניסה: 4 במרס 2016.

בטיפול במכורים. בסילבוס של רפואה דחופה קיימת התייחסות כללית באשר לתפקידו של רופא מומחה ברפואה דחופה ולפיה: "רפואה דחופה היא מקצוע ייחודי בעל חשיבות מרכזית בכמה תחומים: נותן מענה ראשוני ברפואה האשפוזית למצבי חירום מסכני חיים, משמש כמשק יומיומי בין רפואת הקהילה לרפואה האשפוזית, ונותן מענה לאוכלוסיות חריגות כגון, חסרי בית ומכורים לסמים ולאalkohol".³¹ יחד עם זאת, אין פירוט בהמשך הסילבוס באשר לפעולות ולידע הפרטני שצריך בכדי לטפל באוכלוסיית המכורים. בסילבוס של רפואת ילדים מצוין תחום הידע הבא כתחום שעל המתמחה להכיר: "המתמחה יכיר סוגיות חברתיות שונות כגון אימוץ, אומנה, ניצול, אלימות, סמים ומוות".³²

הרשות הלאומית למלחמה בסמים ובאלכוהול מסרה בתשובה לפניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת כי לראייתם יש להכניס את נושא "סמים ואלכוהול" במסגרת ההתמחויות – פסיכיאטריה, פנימית, משפחה, ילדים, רפואה דחופה, נירולוגיה, גינקולוגיה ורפואת כאב ולקבוע היקף שעות מחייב ותחומים מחייבים ללימוד.

הרשות למלחמה בסמים ובאלכוהול ציינה עוד בתשובתה כי בעבר התקיימו ימי עיון והשתלמויות לרופאי משפחה במסגרת לימודים בהתמחות ברפואת משפחה באוניברסיטת בן גוריון בבאר שבע, וכן התקיימו השתלמויות לרופאי משפחה וילדים של קופות החולים במחוזות ובערים נבחרות. עם זאת, לא התקבל מהרשות למלחמה בסמים ובאלכוהול מידע על שנות הפעילות והיקף הקורסים לרופאי משפחה, ומתשובתה עולה כי אין הכשרה סדירה לרופאים בהתמחויות ילדים, משפחה או תחומים אחרים שאינם פסיכיאטריה.³³ מאיגוד רופאי המשפחה נמסר כי למיטב ידיעתם אין הכשרה בנושא ההתמכרויות לרופאי המשפחה בארץ.³⁴

2.3. התמחות בפסיכיאטריה

התמחות ברפואה שבה קיימת הכשרת חובה בנושאי התמכרויות היא פסיכיאטריה ופסיכיאטריה של הילד והמתבגר. בישראל יש 871 רופאים מומחים לפסיכיאטריה עד גיל 65 ו-209 רופאים מומחים לפסיכיאטריה של הילד והמתבגר עד גיל 65 (סוף שנת 2014).³⁵ בשנת 2014 קיבלו 26 רופאים תעודת מומחה בפסיכיאטריה ו-14 רופאים תעודת מומחה בפסיכיאטריה של הילד והמתבגר.³⁶

בתכנית ההתמחות בפסיכיאטריה שמפרסמת ההסתדרות הרפואית בישראל, נכלל הפרק "שימוש לרעה בסמים ואלכוהול" כאחד מתחומי הידע הנלמדים בהתמחות ושעל הפסיכיאטר המסיים את התמחותו להכיר את הידע, המיומנויות והגישה לטיפול בתחום.³⁷ יחד עם זאת בפירוט ההכשרה הקלינית וסוגי המחלקות הפסיכיאטריות שעל הרופא להתנסות בהן, אין התייחסות נקודתית להכשרה במסגרת מחלקה או מרפאה בה מטפלים במכורים.³⁸ מעבר לציון נושא זה בסילבוס האמור, למרכז המחקר והמידע של הכנסת אין את הכלים להעריך את המשמעות האופרטיבית של פרק הלימוד בתכנית ההתמחות, כיצד

³¹ אתר המתמחים, ההסתדרות הרפואית, מקצועות התמחות וסילבוסים, [רפואה דחופה](#), תאריך כניסה: 4 במרס 2016.

³² אתר המתמחים, ההסתדרות הרפואית, מקצועות התמחות וסילבוסים, [רפואת ילדים](#), תאריך כניסה: 4 במרס 2016.

³³ גבי נטע שניידלדר, ראש אגף פיתוח משאבי אנוש, הרשות הלאומית למלחמה בסמים ובאלכוהול, הכשרות בתחום מקצועות הבריאות והטיפול בהתמכרויות, מענה לפניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, דוא"ל, 1 במרס 2016.

³⁴ פרופ' שלמה וינקר, יו"ר איגוד רופאי המשפחה בישראל, דוא"ל, 15 בפברואר 2015.

³⁵ משרד הבריאות, [כוח אדם במקצועות הבריאות 2014](#), מומחיות ברפואה, דצמבר 2015, ע' 52.

³⁶ משרד הבריאות, [כוח אדם במקצועות הבריאות 2014](#), דצמבר 2015, ע' 67.

³⁷ הסתדרות הרפואית בישראל, המועצה המדעית, [התמחות בפסיכיאטריה, תכנית ההתמחות](#), ספטמבר 2011, ע' 15.

³⁸ שם, ע' 2.

מועברים התכנים, עד כמה הם ממצים ורחבים, איזו התייחסות קיימת בבחינות ההתמחות לתכנים אלו ואיזו התייחסות קיימת בעת ההכשרה הקלינית.

פרופ' חיים בלמקר, יו"ר איגוד הפסיכיאטריה בישראל, סבור כי תחום ההתמכרויות הוא תחום בפני עצמו בפסיכיאטריה שדורש התייחסות נפרדת, שכן יש הבדל בין השירותים והטיפוליים התרופתיים בבריאות הנפש שניתן לספק למכורים לעומת לא מכורים.³⁹ לדבריו, בדומה לתחומי רפואה אחרים, גם בטיפול בהתמכרויות יש התפתחויות כל העת, כניסתם של חומרים חדשים לשוק שמנוצלים לרעה ויש צורך בגורמים במערכת שיהיו מעודכנים, ויסייעו בגיבוש תוכניות מניעה ואסטרטגיות טיפול חדשות. פרופ' בלמקר סבור כי יש שתי אפשרויות עיקריות להתמודד עם הצורך שנוצר, האחת היא הוספה של חצי שנת סבב התמחות בתחום ההתמכרויות להתמחות בפסיכיאטריה, תוך הוספת תקנים למתמחים במרכזים פסיכיאטריים. אפשרות שנייה היא יצירת התמחות-על בנושא ההתמכרויות לרופאים שסיימו התמחות בסיס בפסיכיאטריה, במהלכה הלומדים ישתכרו שכר של רופא מומחה. פרופ' בלמקר סבור כי הגישה הכללית הנהוגה היום בישראל היא דווקא קיצור של תקופת ההתמחויות בפסיכיאטריה, לאור מחסור שקיים במערך הרופאים פסיכיאטרים, ועל כן לדבריו סביר שההצעה להארכת תקופת ההתמחות אינה ישימה, ויש לקדם את ההצעה ליצירת התמחות-על בהתמכרויות בפסיכיאטריה. הצעה נוספת שמעלה יו"ר איגוד הפסיכיאטריה היא מתן מלגות על ידי משרד הבריאות לרופאים צעירים ולמתמחים בפסיכיאטריה שמטרתן השתתפות בכנסים השנתיים של החברה הישראלית לרפואה וטיפול בהתמכרויות. פרופ' בלמקר מעריך כי רופאים נמנעים מהשתתפות בכנסים אלו בשל העלויות הגבוהות הכרוכות בכך.

ד"ר זיו כרמל, פסיכיאטר, מנהל היחידה לייעוץ פסיכיאטרי בבית חולים מאיר, ומרצה בבית הספר לרפואה בתל-אביב, סבור גם הוא כי יש צורך בהתמחות-על בהתמכרויות.⁴⁰ לדבריו, התמחות בהתמכרויות והקמת מרכזים מקצועיים להתמחות בהתמכרויות יתרמו רבות להתמודדות של כלל המערכת עם הטיפול בהתמכרויות ויסייעו בהנחלת ובצבירת הידע בתחום זה. מעבר להכשרה הפרטנית של מומחים להתמכרויות שיהיו מוקד ידע מיומן, כלל המערכת תיחשף לתכנים הללו, יתקיים מחקר וליווי אקדמי, תהיה הרחבה פעילה של הידע הקיים וכך צוותי רפואה ובהם רופאים מהתמחויות אחרות, צוותי סיעוד ומטפלים פסיכוסוציאליים יוכלו להעמיק את ההיכרות שלהם עם התחום. ד"ר כרמל מציין כי כיום מתמחים במחלקות ובמרפאות לבריאות הנפש פוגשים במכורים, שכן רבים מהמטופלים במסגרות אלה הם מכורים, אולם הטיפול אינו מתמקד במאפיינים הייחודיים ובצרכים של המתמכרים, אלא בתפיסת המטופל כמי שזקוק לטיפול כללי בתחום בריאות הנפש.

ד"ר שאולי לב-רן, מנהל המרפאה לרפואת התמכרויות, המערך הפסיכיאטרי, במרכז הרפואי שיבא תל-השומר, מדגיש את ההיעדר ההכשרה המעשית-קלינית לפסיכיאטרים ואת המיעוט בתכני חובה בתחום זה.⁴¹ לדבריו, לרוב המתמחים בפסיכיאטריה אין כיום חשיפה קלינית לטיפול במכורים, בין השאר בשל מיעוט המקומות בהם ניתן להתמחות בתחום ההתמכרויות, וכך יוצא שפעמים רבות פסיכיאטרים נתקלים לראשונה בטיפול במכורים בשגרת עבודתם. לדבריו, מהיכרותו עם התחום, גם בקורסי ההמשך ובהכשרות שקיימות עיקר הלימוד הוא עיוני ולא קליני. נקודה שנייה שמעלה ד"ר לב-רן היא שמי שנחשף ללימודי התמכרויות הם אנשים בעלי זיקה לנושא שמראש מחפשים להרחיב את היכרותם בתחום ולהתעמק, בעוד שרופאים שלא זכו לכל הכשרה או לימוד בנושא ממשיכים להיות חסרי ידע בסיסי

³⁹ פרופ' חיים בלמקר, יו"ר איגוד הפסיכיאטריה בישראל, שיחת טלפון 14 בפברואר 2016.

⁴⁰ ד"ר זיו כרמל, פסיכיאטר, מנהל היחידה לייעוץ פסיכיאטרי בבית חולים מאיר, ומרצה בבית הספר לרפואה בתל-אביב, שיחת טלפון, 1 במרס 2016.

⁴¹ ד"ר שאולי לב-רן, מנהל המרפאה לרפואת התמכרויות, המערך הפסיכיאטרי, במרכז הרפואי שיבא, שיחת טלפון 17 בפברואר 2016.

בתחום. לדידו יש צורך להכניס את לימודי ההתמכרויות כתכני חובה בלימודים העיוניים עצמם כקורסי בסיס לכל הרופאים וללימודים מדיספליצנות טיפוליות אחרות – פסיכולוגים, עובדים סוציאליים, סיעוד, מדעי ההתנהגות. הידע ברמה הבסיסית ישמש גם כדי להרחיב את פעולות המניעה ומניעת הישנות המחלה. מעבר לכך, לדבריו, יש לחייב לימודי התמכרויות בהתמחויות הרלוונטיות ולבסוף להכשיר יותר מרכזים להתמחות קלינית ייעודית ברפואת התמכרות ולסנפם לבתי הספר לרפואה. עוד הוסיף לב-רן כי יש צורך במגוון של מרכזים להתמחות בהתמכרויות שיציגו את שלבי והיבטי הטיפול השונים במכורים ובהם מרפאות אמבולטוריות ומחלקות ייעודיות לטיפול במכורים.

2.4. לימודי המשך והכשרות לרופאים במהלך שגרת העבודה

המחלקה לטיפול בהתמכרויות במשרד הבריאות מרכזת את עיקר הפעילות של לימודי המשך והכשרות במהלך העבודה, ביחד עם הרשות הלאומית למלחמה בסמים ובאלכוהול. משרד הבריאות מסר כי אין חובת התעדכנות בתחום ההתמכרויות לרופאים, אולם המחלקה לטיפול בהתמכרויות יוזמת שיתופי פעולה אקדמיים עם מומחים בתחום ועם הרשות הלאומית למלחמה בסמים ואלכוהול ומציעה לרופאים ולצוותים רפואיים הכשרות בהתאם לצרכים בשטח. מטרות ימי העיון והכנסים הם בין היתר להעלות את מודעות הצוותים הרפואיים, לרבות מניעה ואבחון וכן לעדכן ידע ושיטות טיפול חדשניות מהעולם. כמו כן משרד הבריאות מעביר סדנאות והרצאות גם לעובדים סוציאליים, לעובדי סיעוד, לחובשים ולמטפלים אחרים. חלק מההרצאות והכנסים הם בשיתוף פעולה עם משרדים נוספים ובתי חולים. משרד הבריאות מציין כי רוב ההכשרות וימי העיון אינם כרוכים בתשלום של המשתתפים. קורסים המתקיימים באוניברסיטה כרוכים בתשלום, ולגביהם יש השתתפות וסבסוד של משרד הבריאות והרשות למלחמה בסמים ואלכוהול. להלן מפורטים התכנים העיקריים אשר הועברו על ידי המחלקה להתמכרויות במשרד הרווחה בשנת 2015, בחלוקה להכשרות וסדנאות, ימי עיון והרצאות. כמו כן יובאו נתונים כלליים על מספר המשתתפים בתכנים אלו בשנת 2015. להרחבה על מספר והרכב המשתתפים בקורסים ובסדנאות ראו נספח.

הכשרות וסדנאות

- קורס ראיון מוטיבציוני – כלי טיפולי שמתמקד ביצירת שינוי התנהגותי, הכשרה בת 25 שעות לכ-30 מטפלים.
- קורס בופרנורפין – הכשרה בת 16 שעות למתן כלים טיפוליים בשיטת טיפול פרמקולוגית (תרופתית) עבור מכורים לאופיאטים. 20 רופאי עברו את ההכשרה.
- טראומות ופגיעות מיניות – הכשרה בת 56 שעות שהוכרה כקורס גמול להשתלמות למטפלים בתחום ההתמכרויות.
- קורס רפואת התמכרויות – ראו הרחבה בהמשך. קורס לכ-30 רופאים שנמשך בעבר ארבעה סמסטרים וכיום מועבר במתכונת שונה במשך 2 סמסטרים.
- הכשרה ועדכון ידע לצוות סיעודי וחובשים – הכשרה לכ-40 עובדים שכללה עדכונים וחיידושים בנושא טיפול תרופתי מעבדתי לצד גישות הנעתיות.
- תחלואה כפולה לצוותים בבתי חולים פסיכיאטריים.
- תחלואה כפולה במערכת השיקום – סדנא בת 3 מפגשים, במטרה להעלות את המודעות בתחום ההתמכרויות והתחלואה הכפולה בפרט, לאור תת אבחון של תחלואה כפולה.

ימי עיון (ימי עיון עיקריים) בנושאים הבאים: התמכרות למין, אלכוהול עוברי, טיפול תרופתי ממושך בקרב מכורים לאופיאטים בעלי תחלואה כפולה, טיפול בנפגעי חרדה בתחום ההתמכרויות, טיפול תרופתי ממושך וטיפול פסיכו סוציאלי במכורים לאופיאטים.

הרצאות (הרצאות עיקריות) בנושאים הבאים: תחלואה כפולה בבני נוער, איתור וזיהוי נפגעי אלכוהול, התמכרות לסמים ואלכוהול, מבוא להתמכרויות, בעיות קשב וריכוז בקרב מכורים, חומרים פסיכאקטיביים, טיפול אחזקתי, טיפול בבופרינורפין.

לפי נתוני משרד הבריאות, בשנת 2015 השתתפו למעלה מ-1,500 אנשי מקצוע בסדנאות, הכשרות ימי עיון והרצאות שהעבירה המחלקה להתמכרויות: כ-300 אנשי מקצועות הבריאות בקורסים סדנאות והכשרות בנושאי הטיפול בהתמכרויות (קורסים בני כעשר שעות ומעלה, על פני מספר ימים או מספר מפגשים), כ-600 אנשים השתתפו בימי עיון שהועברו בשנת 2015 וכ-500 אנשים בהרצאות, חלקן במסגרות לימודים אקדמיים. עוד כ-250 רופאים לקחו חלק בכנס האקדמיה הרביעי לרפואת התמכרויות שנמשך כיומיים. נתונים אלו מתייחסים לתכנים שהועברו על ידי המחלקה לטיפול בהתמכרויות של משרד הבריאות לבעלי מקצועות שונים- רופאים, צוות סיעודי, חובשים, עובדים סוציאליים, מטפלים.

משרד הבריאות מסר כי התקבלה החלטה להכשיר את כלל צוותי בריאות הנפש בכל המרכזים בארץ בנושא תחלואה נפשית כפולה. בשנת 2015 הוכשרו עובדי מרכז לבריאות הנפש כפר שאול – איתנים, בירושלים, המרכז לבירות הנפש אבנבנאל – בת ים והמרכז לבריאות הנפש מזרע בעכו.

אחד הקורסים העיקריים שמקודמים בשנים האחרונות, בשיתוף משרד הבריאות והרשות למלחמה בסמים ובאלכוהול, הוא **קורס רפואת התמכרויות במסגרת לימודי המשך מתקדמים ברפואה**, שהשנה מועבר ביחידה ללימודי המשך של הטכניון וקודם לכן התקיים במשך שני מחזורים באוניברסיטת תל-אביב.⁴² קהל היעד לקורס זה הוא רופאים מתחומי פסיכיאטריה, רפואת משפחה, נוירולוגיה, רפואת כאב, רפואת ילדים, הרדמה ותחומים נוספים הנושקים להתמכרויות. רשאים להגיש מועמדות לקורס רופאים מומחים או מתמחים לקראת שלב ב' של ההתמחות. הקורס בשנה הנוכחית מועבר במשך 2 סמסטרים במשך שנה אקדמית אחת (בשנים קודמות נמשך על פני 4 סמסטרים). בסוף הקורס מוענקת תעודה מטעם היחידה ללימודי המשך של הטכניון והמחלקה לטיפול בהתמכרויות. בתוכנית הלימודים נכתב כי "המחלקה לטיפול בהתמכרויות, משרד הבריאות, תכיר במסיימי הקורס בהצלחה, כהכשרה לטיפול בהתמכרויות".⁴³ ממשרד הבריאות נמסר כי עד כה סיימו כ-60 רופאים מהתמחויות שונות את הקורס, וכרגע מצויים במהלך שלבי הלימודים עוד 24 רופאים.⁴⁴ התשלום לקורס עומד השנה על 4,150 ש"ח והוא מסובסד על יד משרד הבריאות.

המחלקה לטיפול בהתמכרויות במשרד הבריאות, האמונה כאמור על הפעילות של לימודי המשך והכשרות במהלך העבודה, מונה 6 אנשי צוות, מהם 3 עוסקים בתכנון ההכשרות והעברתן. משרד הבריאות מציין כי "כוח אדם זה הינו מצומצם ומתקשה לבצע את כמות ההכשרות וימי העיון בנוסף לתחומים הרבים בהם המחלקה מטפלת".⁴⁵ התקציב העומד לרשות המחלקה לטובת הכשרות, סדנאות, ימי עיון והרצאות לרופאים, צוותים רפואיים ומטפלים, מורכב מתקציב שמעביר משרד הבריאות ומתקציב

⁴² משרד הבריאות, קורס רפואת התמכרויות ותחלואה כפולה 2015-2016, תוכנית לימודים, תאריך כניסה: 1 במרס 2016.

⁴³ שם.

⁴⁴ משרד הבריאות, הכשרה לבעלי מקצועות הבריאות בתחום ההתמכרויות, תשובה לפנייה מרכז המחקר והמידע של הכנסת, התקבלה ב-24 בפברואר 2016.

⁴⁵ שם.

שמעבירה הרשות הלאומית למלחמה בסמים ובאלכוהול, מקרן חילוט כספים. להלן מוצגת טבלה ובה פירוט המקורות התקציביים לטובת פעילות המחלקה.

טבלה א': תקציב להכשרות, סדנאות וימי עיון של המחלקה לטיפול בהתמכרויות, משרד הבריאות, 2012-2015 (בשקלים)

שנה	משרד הבריאות	קרן חילוט של הרשות הלאומית למלחמה בסמים ובאלכוהול	סה"כ
2012	70,000	50,000	120,000
2013	70,000	80,000	150,000
2014	80,000	100,000	180,000
2015	100,000	טרם התקבלו כספים.	-

מקור: משרד הבריאות.⁴⁶

מהטבלה לעיל ניתן ללמוד כי במהלך השנים חל גידול בתקציב הכולל לטובת נושא ההדרכות וההכשרות, הנובע מגידול בכספים שמעביר כל אחד מהגורמים - משרד הבריאות וקרן החילוט של הרשות הלאומית למלחמה בסמים ובאלכוהול. בשנת 2012 הוקצה סכום כולל של 120,000 ש"ח. לנושא לעומת שנת 2014 בה הוקצה סכום כולל של 180,000 ש"ח. נציין כי באשר לשנת 2015 נמסר ממשרד הבריאות בפברואר 2016 כי טרם התקבלו הכספים מקרן החילוט ועל כן הם פועלים על בסיס יתרות של שנת 2014.⁴⁷

3. הכשרות לעובדים סוציאליים

נכון לאוקטובר 2014 רשומים בפנקס העובדים הסוציאליים שבמשרד הרווחה והשירותים החברתיים 28,665 עובדים סוציאליים, רובם המכריע (94%) למדו בארץ.⁴⁸ בהצלבת נתוני פנקס העובדים הסוציאליים לנתוני מרשם האוכלוסין, עולה כי 91% מהעובדים הסוציאליים הרשומים הם נשים עד גיל 65 או גברים עד גיל 67.⁴⁹

מסלול הלימודים וההכשרה של עובדים סוציאליים מורכב מלימודים עיוניים אקדמיים ומהכשרה באחד מהמוסדות המאושרים להשכלה גבוהה. הלימודים נמשכים שלוש שנים ומשלבים לימודים תיאורטיים, יישומיים והתנסות מעשית בארגוני רווחה שונים המלווה בהדרכה של עובדים סוציאליים בעלי ותק וניסיון, במהלך יום או יומיים בשבוע. תואר ראשון בעבודה סוציאלית ניתן למי השלים בהצלחה את לימודיו האקדמיים בתחום. חוק העובדים הסוציאליים התשנ"ו-1996 מסדיר את העיסוק במקצוע, ועל פיו על בוגר תואר בעבודה סוציאלית להירשם בפנקס העובדים הסוציאליים בטרם תחילת העסקתו כעובד סוציאלי.⁵⁰

⁴⁶ משרד הבריאות, הכשרה לבעלי מקצועות הבריאות בתחום ההתמכרויות, תשובה לפנייה מרכז המחקר והמידע של הכנסת, התקבלה ב-24 בפברואר 2016.

⁴⁷ שם.

⁴⁸ מרכז המחקר והמידע של הכנסת, [תנאי ההעסקה של העובדים הסוציאליים ברשויות המקומיות](#), כתיבה: אורי טל-ספירו, 14 באפריל 2015.

⁴⁹ מרכז המחקר והמידע של הכנסת, [תנאי ההעסקה של העובדים הסוציאליים ברשויות המקומיות](#), כתיבה: אורי טל-ספירו, 14 באפריל 2015. קיים פער של 213 עובדים סוציאליים בין נתוני פנקס העובדים הסוציאליים לנתוני מרשם האוכלוסין.

⁵⁰ משרד הרווחה והשירותים החברתיים, [רישום עובדים סוציאליים](#), 3 במרס 2016.

עובד סוציאלי יכול להמשיך בלימודים אקדמיים לתואר שני ושלישי בעבודה סוציאלית, וכן לתארים שניים ולימודי תעודה בתחום התרפיה, כדוגמת טיפול באומנויות, טיפול בבעלי חיים, טיפול בפסיכודרמה ועוד. בנוסף, המועצה לעבודה סוציאלית מכירה בתחומי המומחיות האלה: תחום משפחה, תחום ילד ונוער, תחום זקנה, תחום שיקום, תחום תקון (התמכרויות), תחום בריאות כללית, תחום בריאות הנפש, תחום קהילה ונשים.⁵¹ בכדי לקבל תואר עו"ס מומחה יש לעמוד בשילוב של מינימום שנות ותק וכן ותק בתחום המומחיות, השכלה מתקדמת (תואר שני בעבודה סוציאלית או תואר שני במקצוע רלוונטי אחר שהוכר), לימודים בתחום המומחיות והדרכה.⁵²

3.1. לימודי תואר ראשון

באשר להכללת נושא ההתמכרויות בלימודי התואר הראשון בעבודה סוציאלית, ממשרד הרווחה נמסר כי "אין בידנו מידע מספק על הפעילות האקדמית בנושא".⁵³

הרשות הלאומית למלחמה בסמים ובאלכוהול ציינה בתשובתה כי הם רואים חשיבות בהכנסת תכנים בנושאי סמים ואלכוהול כחלק מלימודי תואר ראשון ושני בעבודה סוציאלית, בכל המוסדות להשכלה גבוהה, וזאת מתוך תפיסה שעל המטפלים בכללם להיות "שומרי סף" כהגדרת הרשות, שיוכלו לזהות לאתר ולהפנות נפגעי סמים ואלכוהול לגורמי טיפול.⁵⁴

3.2. הכשרות והדרכות לעובדים סוציאליים המטפלים בהתמכרויות

על פי תשובת משרד הרווחה, על העובדים הסוציאליים המטפלים בהתמכרויות בעיסוקם העיקרי, יש חובה להשתתף בקורס בסיסי לטיפול בהתמכרויות, שמועבר בבית הספר המרכזי להכשרת עובדי רווחה של משרד הרווחה.⁵⁵ לדברי המשרד, עובדים אשר מועסקים בשירות לטיפול בהתמכרויות במשרד הרווחה מחויבים לעבור את הקורס הבסיסי כתנאי להעסקתם בשירות. גם עובדים אשר מועסקים על ידי עמותות שמפעילות מרכזים לטיפול במכורים, ופועלים על פי רישיון של משרד הרווחה, מחויבים להשתתף בקורס הבסיסי. הקורס הבסיסי יכול להיות בהתמכרות של מבוגרים או קורס טיפול בהתמכרות של בני נוער.

לאחר הקורס הבסיסי העובדים הסוציאליים יכולים להשתתף בקורסי העמקה בנושאים מוגדרים. בחלק מהקורסים ובמסגרתם ישנה גם הכשרה בתחום ההדרכה, כאשר עם סיום הקורס ממליץ משרד הרווחה על השתתפות בהדרכה פרטנית הניתנת עד ידי מומחה מתחום ההתמכרויות בהמשך תקופת עבודתם.⁵⁶

להלן מפורטים קורסי הבסיס וההתמחות המועברים בבית הספר המרכזי להכשרת עובדי רווחה שמפעיל משרד הרווחה:⁵⁷

⁵¹ איגוד העובדים הסוציאליים, [הכרה במעמד עו"ס מומחה](#), כניסה: 3 במרס 2016.

⁵² המועצה לעבודה סוציאלית, מסלול מומחיות, [כללים להכרה במעמד עובד סוציאלי מומחה](#), תאריך כניסה: 3 במרס 2016. באתר איגוד העובדים הסוציאליים

⁵³ תשובת משרד הרווחה, הכשרה לעובדים סוציאליים ומטפלים בתחום ההתמכרויות, מענה לפניית מרכז המחקר והמידע, 3 במרס 2016.

⁵⁴ גבי נטע שניידלדר, ראש אגף פיתוח משאבי אנוש, הרשות הלאומית למלחמה בסמים ובאלכוהול, הכשרות בתחום מקצועות הבריאות והטיפול בהתמכרויות, מענה לפניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, דוא"ל, 1 במרס 2016.

⁵⁵ תשובת משרד הרווחה, הכשרה לעובדים סוציאליים ומטפלים בתחום ההתמכרויות, מענה לפניית מרכז המחקר והמידע, 3 במרס 2016.

⁵⁶ שם.

⁵⁷ שם.

קורס בסיסי טיפול בהתמכרות מבוגרים - קורס בן 240 שעות שטרם הכניסה אליו על העובד הסוציאלי לעבור אוריינטציה בת 18 שעות לפיתוח זהות תפקידית מקצועית, ברור עמדות אישיות ומקצועיות בנוגע לשימוש בסמים, באלכוהול ובהימורים וכן טיפול במכורים. מטרת הקורס היא לסייע לעובד לבסס את הזהות ותפישת התפקיד כעובד סוציאלי המטפל בנפגעי התמכרויות, ולהנחיל ידע, שיטות התערבות, כלים ומיומנויות פירוט הנושאים בקורס: מדיניות הטיפול בנפגעי התמכרויות בארץ, זהות תפקיד, הכרות והבנת היבטים ביו פסיכו סוציאליים של התמכרות והחלמה, הכרת אספקטים פסיכולוגיים ופסיכיאטרים במתמכרים, תהליכי איתור, אבחון וטיפול בנפגעי סמים אלכוהול והימורים, משפחת המתמכר, גישות שונות בטיפול ושיקום, גישות ביולוגיות פסיכולוגיות רוחניות תוך התמקדות בגישה הקוגניטיבית התנהגותית והגישה המוטיבציונית, ידע והבנה בנפגעי תקיפה מינית וטראומה, טיפול רגיש מגדר ותרבות, אוכלוסיות ייחודיות, מסגרות טיפול ואתיקה בטיפול בנפגעי התמכרויות. בתוך הקורס כלולה יחידת הדרכה בת 60 שעות.

קורס בסיסי טיפול בהתמכרויות נוער - קורס בן 222 שעות, שטרם הכניסה אליו על העובד הסוציאלי לעבור אוריינטציה בת 18 שעות (ראו פירוט לעיל). מטרת הקורס היא לסייע לעובד לבסס את הזהות ותפישת התפקיד כעובד סוציאלי המטפל בנוער משתמש ומכור, ולהנחיל ידע, שיטות התערבות, כלים ומיומנויות. הנושאים בקורס דומים לאלו הקיימים עבור קורס הטיפול במבוגרים בתוספת טכניקות ייעודים לבני נוער: מאפייני גיל ההתבגרות, התפתחות תקינה ופתולוגיה, משפחת המתמכר והתערבות עם הורים. במסגרת הקורס קיימת יחידת הדרכה בת 60 שעות ועבודה מסכמת.

קורסי המשך לקורס הבסיסי – עובד סוציאלי שסיים את הקורס הבסיסי ורוצה להעמיק את הכשרתו ומומחיותו יכול להירשם לקורס התמכרויות בנושא נשים, הנחיית קבוצות, עובדי פנימיות וקהילות, תחלואה כפולה ואוריינטציה לקציני מבחן. קורסים אלו נמשכים בין 60 ל-180 שעות.

הדרכות – מועברות לעובדים סוציאליים שמועסקים בשירות להתמכרויות במשרד הרווחה, בהיקף של כ-60 שעות הדרכה שנתיות לעובד, כהדרכה פרטנית וקבוצתית. ההדרכות מופעלות בבית הספר המרכזי להכשרת עובדי רווחה אחת לשבוע עד שבועיים או מחוץ לבית הספר עם מרצים בעלי תארים מתקדמים חלקם מיומנים בתחום התמכרויות ותחומי עבודה סוציאלית, פסיכולוגיה וקרימינולוגיה.

נתוני פעילות לשנת 2015, הדרכות והכשרות בשירות לטיפול בהתמכרויות במשרד הרווחה:⁵⁸

מנתונים שהעביר משרד הרווחה עולה כי בשנת 2015 הועברו קורסים לכ-230 עובדים סוציאליים, מהם:

- 2 קורסים בסיסיים לטיפול במבוגרים בהיקף של 240 שעות ל-32 משתתפים.
- קורס הנחיית קבוצות, 240 שעות לכ-25 משתתפים.
- קורס אוריינטציה לקציני מבחן לנוער בהיקף 30 שעות לכ-30 קציני מבחן.
- 12 הדרכות קבוצות לכ-120 משתתפים.
- קורס לעו"ס ומדריכים במסגרות חוץ ביתיות בהיקף 60 שעות לכ-25 משתתפים.

במהלך שנת 2016 מתוכננת הגדלה של מספר המשתתפים בקבוצות ההדרכה, וכן העברת קורסי בסיס לטיפול במבוגרים, קורס לטיפול בנוער, קורס נשים, קורס למדריכים ומפקחים וקורס תעסוקה. את הרשימה המלאה של הקורסים והמשתתפים בחמש השנים האחרונות ניתן למצוא בנספח.

תקציב ההדרכות וההכשרות של השירות לטיפול בהתמכרויות במשרד הרווחה עומד על כ-1.3 מיליון ש"ח בשנה, ממנו מיליון ש"ח מקורו מתקציב משרד הרווחה וכ-300 אלף ש"ח מקרן חילוט של הרשות הלאומית למלחמה בסמים ובאלכוהול. יש לציין כי עלות קורס שנתי בהיקף של 240 שעות עולה כ-240,000 ש"ח ועלות קורס התמחות המשך בהיקף של 112 שעות עולה כ-115,000 ש"ח. על פי תשובת המשרד לא חל גידול בתקציב בשלוש השנים האחרונות. לדברי משרד הרווחה, כרגע אין כוונה להרחיב את מספר הקורסים ומספר המשתתפים בהם, אולם באמצע 2016 מתוכננת לפעול תוכנית שתמסד מודל הכשרה חדש לעובד בתחום ההתמכרות כך שיהיה קורס בסיס שהוא קורס כניסה לתפקיד שיינתן לעובדים בין שנתם הראשונה לשלישית וקורס מתקדם שיינתן לעובדים בשנתם הרביעית עד שביעית. לאחר סיום הקורס הבסיסי והקורס המתקדם, יינתן קורס התמחות בנושאים: ידע וכלים בהנחיית קבוצתית, תחלואה כפולה, הטיפול במסגרת חוץ ביתית, התערבות במשפחה וטיפול בנשים מכורות. בנוסף, לעובדים בשנתם השביעית ואילך יינתן קורס ניהול והדרכה.

איגוד העובדים הסוציאליים מעלה בתשובתו למרכז המחקר והמידע של הכנסת מספר קשיים שקיימים בהכשרת עובדים סוציאליים לטיפול בהתמכרויות, רובם נוגעים להכשרה ולהעסקה שלאחר סיום התואר.⁵⁹ לדברי האיגוד, מרבית המסגרות לטיפול במכורים מופעלות על-ידי עמותות נותנות שרות בתנאי מכרז שנקבע על ידי משרדי הרווחה והבריאות, ולעיתים התקציב שנקבע להפעלת המרכזים הוא תקציב חסר. בתנאי המכרז לעמותות לא נקבע היקף הדרכות חובה, ואין פיקוח ממשי על קיום ההדרכה ומשכה. כמו כן לא נקבעו רמות הידע והניסיון של המדריך וכן לא השכלתו. האיגוד דורש כי המדריך יהיה עובד סוציאלי בהכשרתו וכי אפשר שמדריך מוסמך אחד יבצע את ההדרכות בכמה עמותות במקביל. נקודה נוספת שמעלה האיגוד היא באשר לתנאי הסף של העובדים הסוציאליים שמתקבלים לעמותות ולמרכזים לטיפול בהתמכרויות. לדברי האיגוד מדובר בעובדים ללא ניסיון, ובשל רמות שכן נמוכות יש תדירות גבוהה יחסית של חילופי עובדים ואובדן של הידע שנצבר. נקודה שלישית שנוגעת לתכני הכשרות שקיימות במהלך הלימודים והעבודה, היא היצע קטן יחסית של לימודי המשך להתמקצעות בטיפול בהתמכרויות, והצורך להרחיב את מעגל ההתייחסות והידע הנלמד גם לבני משפחתם של המטופלים, לליווי הנגמל בהיבטים של מיצוי זכויותיו וכן להכשרה בנושאי טיפול משפחתי וזוגי.

מר נחום מיכאלי, עו"ס, מנהל היחידה לטיפול בנפגעי אלכוהול ובהימורים בעמותת אפשר, המפעילה מרכזים טיפוליים מטעם משרד הרווחה, מדגיש גם הוא כי אחת הבעיות שעולות במערכות הטיפוליות היא דווקא ההכשרה הפנימית וההדרכות למטפלים הפסיכוסוציאליים השונים.⁶⁰ לדבריו, כגורם שמנהל מערכת טיפולית ומגייס כוח אדם, עובדים בתחילת דרכם הם אומנם נעדרי ניסיון אך הם בעלי רצון ומוטיבציה להיכנס לתחום ההתמכרויות ולהתפתח בו, ולכן חיוני להעניק לעובדים אלה הדרכה צמודה, פרטנית וקבוצתית שתהייה חלק מהכשרתם. עם זאת לדבריו, בהינתן מגבלות תקציב ומשאבים לפעילות המרכזים טיפוליים שמפעילים העמותות, לא אחת דווקא ההדרכות הן אלו שנפגעות. קושי נוסף שמציג מר מיכאלי הוא התמעטות העובדים הסוציאליים אשר מעוניינים לעסוק בעבודה הבסיסית והמקורית של

⁵⁹ תשובת איגוד העובדים הסוציאליים לפניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, הכשרות לעובדים סוציאליים לטיפול בהתמכרויות, דוא"ל, 15 בפברואר 2016.
⁶⁰ מר נחום מיכאלי, עו"ס, מנהל היחידה לטיפול בנפגעי אלכוהול ובהימורים בעמותת אפשר, שיחת טלפון, 18 בפברואר 2016.

ליווי, מיצוי זכויות, תיאום, סיוע בהבנת המרחב הטיפולי והבירוקרטי עבור המטופלים.⁶¹ עובדים סוציאליים רבים היום מעוניינים להתפתח בתחומי התרפיה והטיפול וללמוד לתארים מתקדמים וממוקדים, וכך יוצא שלמערכת חסרים עובדים סוציאליים שמבצעים את עבודת הליווי הקהילתית והסוציאלית. מגמה זו בראייתו נכונה לכלל תחומי העבודה הסוציאלית ונכונה גם לטיפול בהתמכרויות, במכורים ובבני משפחתם.

בנוסף לכך, משרד הבריאות העלה את הצורך בהרחבת ההכשרות לעובדים סוציאליים שפועלים במסגרות רפואיות לטיפול במכורים. בקורס לעובדים סוציאליים לטיפול בהתמכרויות שאורך כשנה משתלבים בכל שנה רק כחמישה עובדים סוציאליים ממסגרות רפואיות. לדעת משרד הבריאות מספר זה הוא קטן ואינו מאפשר הכשרה מספיקה.⁶² בנוסף, עובדים מתחומים נוספים, כגון פסיכולוגים, קרימינולוגים, מרפאים בעיסוק וכו', שייכים לצוות המטפל במסגרות הרפואיות אך לא זכאים להיכלל בהכשרה לעובדים סוציאליים. לאור כך בכוונת משרד הבריאות לפעול מול איגוד העובדים הסוציאליים כדי לקיים קורס ייחודי לטיפול בהתמכרויות המיועד לאנשי טיפול בתחום ההתמכרויות ותחלואה כפולה במסגרות רפואיות לטיפול בהתמכרויות שיכלול גם דגשים רפואיים לצד התכנים הסוציאליים.⁶³

4. קרימינולוגים קליניים ופסיכולוגים

במקביל לפעילות של עובדים סוציאליים בתחום ההתמכרויות פועלים גם מטפלים מתחומים פסיכוסוציאליים נוספים ובהם פסיכולוגים וקרימינולוגים קליניים

בישראל יש 11,500 פסיכולוגים, מהם 9,792 עד גיל 65.⁶⁴ באשר לפסיכולוגים ציין משרד הבריאות בתשובתו כי "גילינו כי קיימת לקונה בלימודי הפסיכולוגיה, אשר ממעטים לעסוק בתחום ועל כן קיימת חשיבות לבנות הכשרות ייחודיות לפסיכולוגיים שיכללו בין היתר טיפול בטראומות מורכבות והתמכרות, טיפול קוגניטיבי התנהגותי ודיאלקטי התנהגותי (DBT) למכורים, טיפול מערכתי משפחתי למכורים וכו'".⁶⁵ כאמור, פסיכולוגיה הינה אחד המקצועות שהרשות סבורה כי יש לקבוע לגבי תכנים חובה והיקף שעות מינימלי, במהלך לימודי התואר הראשון והשני.⁶⁶

מספר הקרימינולוגים הקליניים בישראל עומד על כ-300.⁶⁷ קרימינולוגים קליניים בישראל חייבים להיות בעלי תואר שני בקרימינולוגיה קלינית, לסיים בהצלחה הכשרה מעשית ולעמוד בבחינות הממשלתיות.⁶⁸ מהאגודה לקרימינולוגים קליניים בישראל, נמסר כי מסלול ההכשרה והפרקטיקה של קרימינולוגים קליניים כולל היבטים של טיפול בהתמכרויות לחומרים פסיכוקטיביים, והם רואים עצמם כחלק בלתי נפרד ממערך ההתמודדות עם התופעה.⁶⁹ קרימינולוגים קליניים מועסקים במסגרות בהם מטפלים

⁶¹ שם.

⁶² משרד הבריאות, הכשרה לבעלי מקצועות הבריאות בתחום ההתמכרויות, תשובה לפנייה מרכז המחקר והמידע של הכנסת, התקבלה ב-24 בפברואר 2016.

⁶³ משרד הבריאות, הכשרה לבעלי מקצועות הבריאות בתחום ההתמכרויות, תשובה לפנייה מרכז המחקר והמידע של הכנסת, התקבלה ב-24 בפברואר 2016.

⁶⁴ משרד הבריאות, [כוח אדם במקצועות הבריאות 2014](#), דצמבר 2015, ע' 167.

⁶⁵ משרד הבריאות, הכשרה לבעלי מקצועות הבריאות בתחום ההתמכרויות, תשובה לפנייה מרכז המחקר והמידע של הכנסת, התקבלה ב-24 בפברואר 2016.

⁶⁶ גבי נטע שניידלדר, ראש אגף פיתוח משאבי אנוש, הרשות הלאומית למלחמה בסמים ובאלכוהול, הכשרות בתחום מקצועות הבריאות והטיפול בהתמכרויות, מענה לפניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, דוא"ל, 1 במרס 2016.

⁶⁷ גבי רוני בנצור, יו"ר האגודה לקרימינולוגים קליניים בישראל, שיחת טלפון 6 במרס 2106.

⁶⁸ משרד הבריאות, [קרימינולוגיה קלינית](#), תאריך כניסה: 6 במרס 2016.

⁶⁹ מסמך עמדה מטעם האגודה לקרימינולוגים קליניים בישראל, לעניין נושא הטיפול בהתמכרויות ותוכניות הכשרה למטפלי, דוא"ל, 23 בפברואר 2016.

במכורים ובהן מרכזים רפואיים לבריאות הנפש, מרפאות בריאות הנפש, מרכי גמילה, מוסדות רווחה, מתקני שירות בתי הסוהר ועוד. ההתמודדות עם הנושא, וההכשרה בהתאם לכך, צריכה לדעת האיגוד להיעשות בזירות שונות, הן במישור הטיפול הפרטני, אולם גם בהתמודדות חברתית ורחבות יותר. מהאגודה לקרימינולוגיה קלינית נמסר כי "באופן מסורתי קרימינולוגים קליניים מהווים גורם חיוני וחשוב בעבודה טיפולית ומניעתית אשר מתבצעת במסגרות השונות ברחבי הארץ, תוך שיתוף פעולה הדוק ופורה עם עמיתים מסקטורים אחרים, וביניהן רופאים, פסיכולוגים, עו"ס מדריכים טיפוליים ומטפלים מאסכולות אחרות. כמו גם נציגי הסקטורים האחרים, קרימינולוגים קליניים מכירים בהיותה של תופעת התמכרות לסמים בתקופתנו בעיה מטרידה עד מאוד, שחורגת מעבר למצוקה האישית של כל אדם הסובל ממנה ומעוררת דאגה ברמה כלל חברתית."⁷⁰

5. נקודות לדיון

מסמך זה מיפה את הסוגיות המרכזיות בהכשרות בעלי מקצועות הבריאות והרווחה בתחום ההתמכרויות, את הגורמים העיקריים העוסקים בתחום וכן את הבעיות והקשיים שקיימים כפי שהעלו בפנינו אנשי המקצוע השונים עמם שוחחנו במהלך כתיבת מסמך זה. כפי שהוצג, קיימים בעלי מקצועות שונים שעוסקים בתחום ההתמכרויות, ולכל אחד מהם מאפיינים שונים. לאור השונות באופי ובמבנה הלימודים וההכשרה, משכה, וכן שיטות הטיפול בכל מקצוע, יש מקום לדיון בכל מקצוע בנפרד, אולם במסגרת מסמך זה שמהווה כאמור מצע ראשוני לדיון, נציג להלן כמה סוגיות מרכזיות לדיון:

- **לימודים עיוניים במהלך התואר** – בחלק מתוכניות הלימוד האקדמיות נכללים היום תכני חובה ורשות בתחום הטיפול בהתמכרויות. יחד עם זאת, נראה כי הדבר נתון להחלטת המוסד האקדמי וההסתדרות הרפואית במקרה של רופאים, בעוד משרדי הממשלה הרלוונטיים (רווחה ובריאות) והרשות הלאומית למלחמה בסמים ובאלכוהול, המצביעים בבירור על חשיבותן של הכשרות אלה ועל רצונם להשתתף ולהשפיע על היקף ההכשרה ואופייה, נעדרים מעמד מחייב בקביעת תוכניות הלימוד. כלל הגורמים עימם דיברנו תומכים בהעמקת הידע העיוני הבסיסי הנלמד במוסדות להשכלה גבוהה, לכלל הרופאים והמטפלים, ולא רק לאלו המתמחים בנושא, ומדגישים את חשיבות הכשרה זו לטיפול במכורים.
- **הכשרות מעשיות והדרכות** – לצד הלימודים העיוניים, עלה הצורך בהסדרה של ההכשרות המעשיות, במסגרת הלימודים הקליניים. גורמי מקצוע רואים את השלב המעשי-קליני כחלק בלתי נפרד מההכשרה של המטפל, אך לא ברור עד כמה המלצה זו אכן מיושמת במסגרות השונות, ומי הגורם האמון על הבטחת קיומה של הכשרה כאמור. בהכשרת העובדים הסוציאליים, ההצעות שעלו הן הכנסת קריטריונים בתנאי המרכז לעמותות שמפעילות מרכזי טיפול במכורים, כך שהדרכה בתחום זה תוסדר, ובתוך כך קביעת היקף השעות, קיומה של הדרכה פרטנית והדרכה קבוצתית. בהכשרתם של פסיכיאטריים עלה הצורך להסדיר הכשרה קלינית במהלך הלימודים ובתוך כך לפעול לקיומן של מגוון מחלקות ומרפאות שבהן ניתן לבצע הכשרה קלינית בתחום ההתמכרויות.
- **התמחויות ותתי-התמחויות** – יש מדינות המציעות התמחויות בתחום רפואת ההתמכרות, בין אם כהתמחות-על לאחר השלמת התמחות ברפואה, בין אם כלימודי תואר שני לבוגרי מקצועות רפואה ומקצועות פסיכוסוציאליים. גם גורמים בישראל, לרבות יו"ר איגוד הפסיכיאטריה, עומדים על הצורך ביצירת תת-התמחות ברפואת התמכרויות לפסיכיאטרים, לצד התמחויות ולימודי המשך מסודרים

⁷⁰ שם.

לבוגרי מקצועות אחרים. שאלת הצורך בהתמחות נפרדת לתחום ההתמכרויות במקצועות השונים אל מול הצורך בהדרכה בסיסית לכל בעלי המקצוע לצד הדרכה פרטנית של בעלי המקצוע השונים, היא אחת השאלות המרכזיות לדיון בנושא זה.

- **הכשרות במהלך שגרת העבודה, לשם צבירת ידע ריענון והתעדכנות** – לעוסקים בתחום הטיפול בהתמכרויות מוצעות מגוון של הכשרות בהיקפים שונים לשם צבירת ידע נוסף, התעדכנות והכשרה. עולה השאלה עד כמה ההיקף הקיים מספק, עד כמה מדובר במערך הכשרות סדור ומתוכנן העונה על הצרכים הנוכחיים והעתידיים, עד כמה הוא נתון לשינויים על פני שנים או למענה אד-הוק לצורך שעולה ורצון, ועד כמה הוא מבוסס על שיתוף פעולה מצד גורמים מקצועיים ואחרים. כמו כן נשאלות השאלות עד כמה חשופים כלל העובדים הרלוונטיים להכשרות, האם הם מצופים או נתמכים על ידי מעסיקיהם לצאת להכשרות, והאם עלויות של חלק מהקורסים מגבילות את מידת זמינותם לעוסקים בטיפול בהתמכרויות.
- **תכלול נושא ההכשרות לבעלי מקצועות הבריאות והרווחה** – כלל הסוגיות שהוצגו לעיל מעלות שאלה כללית ורחבה יותר, עד כמה מבוצע תיאום ותכלול בין צרכי המערכת, המטופלים, המטפלים והידע האקדמי והמקצועי הקיים היום, בין משרדי הממשלה השונים, גורמי ההשכלה, המוסדות המטפלים והאיגודים המקצועיים הרלוונטיים. בהיעדר תוכנית ארצית למתן הכשרות ובהיעדר גורם כללי שמפקח על הפעילות הענפה בכל התחומים, על כלל השלבים וכלל הגורמים השותפים, יש קושי להעריך את הצרכים הקיימים, את מידת ההתאמה של התוכניות וההכשרות הקיימות היום לצרכים, את היקף התקציב וכוח האדם הדרושים לשם כך וכן את הצרכים העתידיים ואת מידת התכנון וההערכות של המערך הקיים לצרכים אלה.

קורסים והכשרות למטפלים בהתמכרויות, בית הספר המרכזי להכשרת עובדי רווחה, 2010-2015

2010	2 קורסים בסיסיים לעו"ס טיפול במבוגרים, 240 שעות לקורס - 30 משתתפים בקורס. הדרכה שנתית 10 קבוצות.
2011	2 קורסים בסיסיים לעו"ס טיפול במבוגרים, 240 שעות, כ- 30 עו"ס בכל קורס. הדרכה שנתית 10 קבוצות. 1 קורס למטפלים בנוער -222 שעות -25 משתתפים
2012	2 קורסים לעו"ס בוגרים 240 שעות. כ-30 עו"ס בכל קורס 10 תכניות הדרכה בשנה.
2013	2 קורסים בסיסיים לעו"ס בוגרים, 240 שעות. 1 קורס לעו"ס נוער 222 שעות – 30 משתתפים. 10 תכניות הדרכה – 120 משתתפים. הדרכה פרטנית לעו"ס – 30 משתתפים.
2014	3 קורסים בסיסיים לעו"ס מבוגרים], 240 שעות בהשתתפות 30 עו"ס. 1 קורס בסיסי לעו"ס נוער 222 שעות בהשתתפות 30 עו"ס. אוריינטציה לקציני מבחן מבוגרים 36 שעות 18 שעות לקציני מבחן לנוער. קורס ניהול מיומנויות הדרכה (רפורמה) - 15 משתתפים. קורס למדריכים חברתיים (שילוב בקורס בית ברל) בהשתתפות 8 מדריכים. הדרכה שנתית 12 קבוצות כ- 140 משתתפים. 25 עו"ס מודרכים פרטנית.
2015	2 קורסים בסיסיים לעו"ס בוגרים-240 שעות 32 עו"ס השתתפו בכל קורס. 1 קורס הנחיית קבוצות, 240 שעות. 25 עו"ס משתתפים. 12 קבוצות הדרכה שניתנות לעו"ס התמכרות ל-120 עו"ס. 1 קורס אוריינטציה לקציני מבחן לנוער 30 שעות ל-30 קציני מבחן. 1 קורס לעו"ס ומדריכים מסגרות חוץ ביתיות, 60 שעות ל- 25 משתתפים.

מקור: משרד הרווחה והשירותים החברתיים.⁷¹

⁷¹ תשובת משרד הרווחה, הכשרה לעובדים סוציאליים ומטפלים בתחום ההתמכרויות, מענה לפניית מרכז המחקר והמידע, 3 במרס 2016.

קורסים והכשרות למטפלים בהתמכרויות, המחלקה לטיפול בהתמכרויות, משרד הבריאות, 2015

שם ההרצאה/ השתלמות	מקום	סוג ההשתלמות	גורם אחראי	אוכלוסיית יעד	מס' משתתפים	מס' שעות
הכשרת 12 צעדים	ביה"ח אברבאנל (בת-ים)	לגמול השתלמות	המחלקה לטיפול בהתמכרויות בשיתוף הרשות למלחמה בסמים ובאלכוהול	רופאים ומטפלים בתחום ההתמכרויות ובריאות הנפש	כ-30	70
קורס בסיסי מטפלי נוער	בי"ס המרכזי להכשרת עובדי הרווחה	קורס	המחלקה לטיפול בהתמכרויות בשיתוף הרשות למלחמה בסמים ובאלכוהול ומשרד הרווחה	עו"ס נוער	כ-30	9
הכשרות לעו"ס לציוותי מחלקה לרפואה דחופה בבי"ח איכילוב ודנה בנושא: ראיון מוטיבציוני	בי"ח איכילוב ת"א	הכשרה	המחלקה לטיפול בהתמכרויות, המח' לעבודה סוציאלית ביה"ח איכילוב- דנה, הרשות למלחמה בסמים ואלכוהול	עו"סים	50	18
ראיון מוטיבציוני	מודיעין	הכשרה	המחלקה לטיפול בהתמכרויות	מטפלים בתחום ההתמכרויות	30	18
סדנא בנושא תחלואה כפולה	קריית אונו	הכשרה	המחלקה לטיפול בהתמכרויות, המחלקה לשיקום בבריאות הנפש והרשות למלחמה בסמים ואלכוהול	מטפלים בתחום שיקום בריאות הנפש	60	24
קורס לטיפול בבופרנורפין	משרד הבריאות	הכשרה	המחלקה לטיפול בהתמכרויות	רופאים	20	יומיים
עדכון יידע וחיידשים בהתמכרויות לצוות סיעודי במסגרות לטיפול בהתמכרויות	תל השומר, מרכז הדרכה	הכשרה	המחלקה לטיפול בהתמכרויות	חובשים ואחים ואחיות	40	5 מפגשים
כנס אקדמיה ה-4 לרפואת התמכרויות	אילת	כנס אקדמי	המחלקה לטיפול בהתמכרויות ואל סס	רופאים ומטפלים בתחום ההתמכרויות ופסיכיאטריה	250	יומיים

מקור: משרד הבריאות.⁷²

⁷² משרד הבריאות, הכשרה לבעלי מקצועות הבריאות בתחום ההתמכרויות, תשובה לפנייה מרכז המחקר והמידע של הכנסת, התקבלה ב-24 בפברואר 2016.

הכנסת

מרכז המחקר והמידע

רשימת מקורות

חקיקה

- חוק העובדים הסוציאליים התשנ"ו-1996
- תקנות בריאות העם (צוות סיעוד במרפאות) תשמ"א-1981 (עוסקים בסיעוד בבתי-חולים) תשמ"ט 1988,
- בתקנות הרופאים אישור תואר מומחה ובחינות, התשל"ג-1973

מאמרים

- דניאל שם טוב, שבתי לויט, חיים מהל, אנטולי מרגוליס, אבי לוי, אלכס לבלנטל, "[להזריק נקי או להפסיק? – הניסיון הבינלאומי והישראלי להחלפת מזרקים בקרב צורכי סמים בהזרקה](#)", הרפואה, עיתון ההסתדרות הרפואית בישראל, יולי 2008.
- Brewster, J.M., Single, E., Ashley, M.J., Chow, Y.C., Skinner, H.A., and Rankin, J.G. Preventing alcohol problems: Survey of Canadian medical schools. CMAJ: Canadian Medical Association journal = journal de l'Association Medicale Canadienne. 1990; 143: 1076–1082;
- J Klimas, [Training in addiction medicine should be standardised and scaled up](#) 2015: 35: h4027 BMJ
- Lev-Ran, S., Adler, L., Nitzan, U., & Fennig, S. (2013). Attitudes towards nicotine, alcohol and drug dependence among physicians in Israel. Journal of substance abuse treatment, 44(1), 84-89.
- May, J.A., Wartier, D.C., and Pagel, P.S. Attitudes of anesthesiologists about addiction and its treatment: A survey of Illinois and Wisconsin members of the American Society of Anesthesiologists. Journal of Clinical Anesthesia. 2002; 14: 284–289

מרכז מחקר מידע כנסת

- [הטיפול הרפואי בהתמכרויות לסמים בישראל](#), כתיבה: ד"ר עדי ענבר, 8 בנובמבר 2015.
- [סמים ואלכוהול בישראל: נתוני רקע, חקיקה, ופעילות גופי מדינה](#), כתיבה: ד"ר עדי ענבר, 17 ביוני 2015.
- [רופאים בעלי תעודת מומחה](#), כתיבה: שלי לוי, 22 בפברואר 2010.
- [תנאי ההעסקה של העובדים הסוציאליים ברשויות המקומיות](#), כתיבה: אורי טל-ספירו, 14 באפריל 2015.

שיחות טלפון ומכתבים

- תשובת איגוד העובדים הסוציאליים לפניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, הכשרות לעובדים סוציאליים לטיפול בהתמכרויות, דוא"ל, 15 בפברואר 2016.
- תשובת משרד הרווחה, הכשרה לעובדים סוציאליים ומטפלים בתחום ההתמכרויות, מענה לפניית מרכז המחקר והמידע, 3 במרס 2016.
- מירי כהן, מנהלת תחום בכיר שירותי הצלה ועזרה ראשונה במשרד הבריאות, מכתב, 21 באוקטובר 2015.

הכנסת

מרכז המחקר והמידע

- מסמך עמדה מטעם האגודה לקרימינולוגיים קליניים בישראל, לעניין נושא הטיפול בהתמכרויות ותוכניות הכשרה למטפלי, דוא"ל, 23 בפברואר 2016.
- משרד הבריאות, הכשרה לבעלי מקצועות הבריאות בתחום ההתמכרויות, תשובה לפנייה מרכז המחקר והמידע של הכנסת, התקבלה ב-24 בפברואר 2016.
- גב' נטע שניידלדר, ראש אגף פיתוח משאבי אנוש, הרשות הלאומית למלחמה בסמים ובאלכוהול, הכשרות בתחום מקצועות הבריאות והטיפול בהתמכרויות, מענה לפניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, דוא"ל, 1 במרס 2016.
- גב' רוני בנצור, יו"ר האגודה לקרימינולוגים קליניים בישראל, שיחת טלפון 6 במרס 2106.
- ד"ר זיו כרמל, פסיכיאטר, מנהל היחידה לייעוץ פסיכיאטרי בבית חולים מאיר, ומרצה בבית הספר לרפואה בתל-אביב, שיחת טלפון, 1 במרס 2016.
- ד"ר שאולי לב-רון, מנהל המרפאה לרפואת התמכרויות, המערך הפסיכיאטרי, במרכז הרפואי שיבא, שיחת טלפון 17 בפברואר 2016.
- ד"ר שבתאי לויט, מטפל ומרצה להתמכרויות, ניהל בעבר מרכזי מתדון ואת פרויקט החלפת המזרקים, שיחת טלפון, 24 בפברואר 2016.
- מיכל נוימן, סמנכ"ל לעניינים אקדמיים ומזכיר מל"ג, המועצה להשכלה גבוהה, שיחת טלפון, 6 במרס 2016.
- מר נחום מיכאלי, עו"ס, מנהל היחידה לטיפול בנפגעי אלכוהול ובהימורים בעמותת אפשר, שיחת טלפון, 18 בפברואר 2016.
- פרופ' חיים בלמקר, יו"ר איגוד הפסיכיאטריה בישראל, שיחת טלפון, 14 בפברואר 2016 ;
- פרופ' שלמה וינקר, יו"ר איגוד רופאי המשפחה בישראל, דוא"ל, 15 בפברואר 2015.

משרדי ממשלה ואתרי אינטרנט

- משרד הבריאות
- [הליך רישום בפנקס האחים והאחיות וקבלת תעודת רישוי.](#)
- [כוח אדם במקצועות הבריאות 2014](#), דצמבר 2015.
- [פריסת תוכניות לימוד בסיעוד לשנת 2016.](#)
- [קורס רפואת התמכרויות ותחלואה כפולה 2015-2016](#), תוכנית לימודים.
- [קרימינולוגיה קלינית.](#)
- [תוכנית הלימודים לתור אחות מוסמך/ת.](#)
- משרד הרווחה והשירותים החברתיים, [רישום עובדים סוציאליים](#), 3 במרס 2016.
- המועצה לעבודה סוציאלית, מסלול מומחיות, [כללים להכרה במעמד עובד סוציאלי מומחה.](#)
- איגוד העובדים הסוציאליים, [הכרה במעמד עו"ס מומחה.](#)
- ההסתדרות הרפואית, אתר המתמחים, [מקצועות התמחות וסילבוסים](#), [רפואה דחופה](#), [רפואת ילדים](#), התמחות בפסיכיאטריה..

- The Royal Australasian College of Physicians, [The Chapter of Addiction Medicine \(AChAM\)](#),
- The Royal Australian & New Zealand College of Psychiatrists, [Faculty of Addiction Psychiatry](#),
- American Psychiatric Association, [Addiction Psychiatry](#), date retrieved: 1st March 2016. [Addiction Psychiatry Programs](#), Academic Year 2015-2016, United States.

